

УДК 334.012.61-021.51

А. О. Крисак,
к. е. н., викладач, Вінницький технічний коледж
Л. Й. Мусятовська,
заступник директора з фінансових питань, викладач, Вінницький технічний коледж

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ НАПРЯМИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

У статті розглядаються актуальні проблеми розвитку малих підприємств в Україні та запропоновані перспективні напрями їх вирішення.

Actual problems of small enterprises development in Ukraine are considered in the article and the prospective ways of their solving are offered by the authors.

Ключові слова: малі підприємства, підприємництво, суб'єкт господарювання, малий бізнес, інноваційна діяльність, конкурентоспроможність, ринкові умови.

ВСТУП

У сучасних умовах господарювання реалізація головних стратегічних напрямів економічної політики держави, спрямованих на ефективне державне регулювання, макроекономічну стабільність та високий рівень соціального забезпечення, неможлива без створення конкурентоспроможного сектора економіки.

Світовий досвід свідчить, що основною рушійною силою економіки є саме малі підприємства, оскільки вони запобігають монополізації на ринках товарів та послуг, а також відіграють важливу роль у закріпленні ринкових відносин, оскільки швидко реагують на зміну кон'юнктури ринку.

Проте, за умов нестійкої економічної і політичної ситуації та світової фінансової кризи діяльність малих підприємств гальмується наявністю суттєвих проблем і перешкод у даній сфері, що призводить до уповільненості та диспропорційності їх розвитку.

Ось чому для України на сьогоднішній день особливо актуальною є розробка та реалізація обґрунтованої та ефективною державної політики підтримки розвитку малого бізнесу та стимулювання такої підприємницької діяльності, що є основою економічного та соціального благополуччя держави.

Сутність та особливості діяльності малого бізнесу неодноразово досліджувались у публікаціях вітчизняних науковців. Так, О. Балацький, Т. Говорушко, І. Должанський, Н. Краснокутська, О. Олексюк, В. Стадник, О. Петрицька та ін. визначили у своїх роботах основні складові та базові чинники формування виробничого потенціалу малого підприємства. Сучасний механізм та стратегічні завдання розвитку малих підприємств в Україні розглядали науковці Л. Мартинюк, А. Чернявський, О. Цариненко та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Незважаючи на наявність певних розробок щодо особливостей малого бізнесу, його ролі в ринковій економіці, інноваційного аспекту діяльності у сфері управління малими підприємствами, ще недостатньо вирішеною залишається низка важливих науково-практичних проблем: змістовного наповнення понятійного апарату; врахування умов розвитку малих підприємств в конкурентному середовищі; функціонування малих підприємств в Україні та напрямів забез-

печення їх позитивного розвитку. Саме тому метою написання статті є розгляд основних недоліків організації малого бізнесу в Україні на сьогоднішній день та визначення перспектив його розвитку в майбутньому.

РЕЗУЛЬТАТИ

Функціонування та розвиток малих підприємств зумовлений самою природою підприємництва. Особливість, яка відображає сутність малого підприємництва, міститься у внутрішніх потенційних можливостях розвитку, руху, удосконалення малих підприємств, які поєднуються із високим рівнем відповідальності власника. На думку М. Якуба, саме це є основою існування малого підприємства, причому, розмір та обсяг виробництва не мають значення. Це сприяє швидкому розвитку малих підприємств, їх гнучкості, адаптивності.

Аналіз розвитку малого підприємства в Україні показав, що формування сектора малого бізнесу в країні відбувався за рахунок двох джерел: самоорганізації та приватизації. Реорганізація великих збиткових підприємств також була одним із реальних джерел збільшення кількості малих підприємств. Відокремлення від великих підприємств структурних підрозділів із наданням їм статусу юридичної особи розширило організаційну базу для створення малих підприємств.

На відміну від інших країн, в економіці України однією із передумов виникнення малих приватних підприємств була так звана мала приватизація. З 1992 р. до початку 1998 р. було приватизовано понад 45 тис. малих підприємств. Але мала приватизація не стала суттєвим каталізатором підприємницької активності, як в інших країнах, тому що проводилась часто неефективно, без урахування інтересів нових власників та не була підкріплена рядом необхідних економічних реформ.

Малий бізнес найбільш інтенсивно почав розвиватися починаючи із 1992 р., тобто після прийняття законів, таких як "Про підприємництво", "Про підприємства в Україні" та інші, які сприяли тому, що підприємливі люди на законних підставах розпочинали свою справу чи пробували себе в бізнесі. Сприяли цьому і пільги в оподаткуванні новостворених малих підприємств, що, з іншого боку, спонукало до зменшення кооперативів з наступним створенням нових

малих підприємств. Існуюче законодавство не зобов'язувало і не дозволяло податковим органам встановлювати джерела надходження майна в новоутворені підприємства, тобто пільги в оподаткуванні надавалися як підприємствам, що були створені громадянами, які раніше не займалися підприємницькою діяльністю, так і підприємствам, в які громадяни вносили майно, що було отримане після ліквідації кооперативів [1].

На сьогодні, як свідчать офіційні дані Держкомстату, кількість суб'єктів малого підприємництва (як юридичних, так і фізичних осіб), що відповідає визначенню малого підприємництва в національному законодавстві) в Україні в 2010 році становила 79 на 10000 наявного населення. Для порівняння: в Італії цей показник дорівнює 85, в Іспанії — 89, у Великій Британії — 84, у Німеччині — 87, у Франції — 89, в Австрії — 82. Це говорить про подальше зростання малих підприємств в економіці України [2, с. 6].

Порівнюючи дані розвитку вітчизняного малого підприємництва з показниками інших країн, зауважимо, що Україна значно відстає від країн Східної та Центральної Європи. Для порівняння: у Польщі на тисячу жителів припадає 53 малих підприємств, у Чехії — 14, в Україні — лише 2,8. У країнах з ринковою економікою (США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Італія, Іспанія) більше половини ВВП створюють малі підприємства [3, с. 127]. В Україні поки що малий бізнес не відіграє суттєвої ролі у забезпеченні економічного зростання, його внесок у ВВП становить лише 10—12%. Так, в економічно розвинених країнах обсяг ВВП, який виробляється малими підприємствами, становить від 50 до 67% ВВП. В Україні ж малі підприємства виробляють менш як 12% валового внутрішнього продукту.

Частка працюючих на малих і середніх підприємствах від загальної кількості зайнятих становить майже половину в країнах із розвинутою економікою: коливається від 46% у Німеччині до 78% у Японії [4, с. 45].

Аналіз ринкових перетворень в Україні свідчить про те, що темпи розвитку малого підприємництва є недостатніми для забезпечення виконання всього комплексу притаманних йому функцій в національній економічній системі, а слабка фінансова база малих підприємств перетворює їх у несприятливий об'єкт для розміщення капіталу.

Середовище діяльності українських підприємств у цілому та малих підприємств зокрема є дуже нестабільним та слабопрогнозованим. І якщо вплив нестабільності зовнішнього середовища на діяльність середніх та великих підприємств можна певним чином подолати, то для малих підприємств такий вплив може призвести до значних втрат або навіть банкрутства. Тому прогнозувати щось у діяльності малих підприємств у нестабільному та слабопрогнозованому зовнішньому середовищі, зокрема майбутні грошові потоки, — справа майже безнадійна.

Мале підприємництво має значно менше можливостей відстоювати власні інтереси в органах державної влади і місцевого самоврядування, наслідком чого є дискримінаційні умови господарської діяльності. Малі підприємства зіштовхуються із проблемами у сфері оподаткування, нормативно-правовими та адміністративними бар'єрами в управлінських органах виконавчої влади і місцевого самоврядування, найчастіше практично нездоланими, що істотно ускладнює діяльність таких підприємств.

Особливість малих підприємств полягає ще й у тому, що вони постійно конкурують за виживання, змушені постійно розвиватися й адаптуватися до поточних умов ринку, адже, щоб існувати, потрібно отримувати більший прибуток.

Наявна тенденція зумовлена численними негативними чинниками, які стоять на заваді розвитку і становлення ма-

лого підприємництва у державі. Така нестабільна ситуація свідчить про те, що малий бізнес в Україні перебуває в умовах відсутності дієвої системи державної підтримки. Як наслідок, все це призводить до зниження конкурентоспроможності суб'єктів господарювання малого бізнесу, до їх недостатньої інвестиційно-інноваційної активності, низького рівня розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, що стримує економічне зростання та підвищення ефективності діяльності малих підприємств. Саме тому актуальним постає питання об'єктивного перегляду та ефективного вирішення низки чинних проблем.

Згідно з Національною програмою сприяння розвитку малих підприємств в Україні, основними чинниками, які перешкоджають розвитку малого бізнесу, є:

- відсутність чітко сформульованої в системі правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;

- збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо);

- відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки;

- надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності;

- невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу;

- надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання [5].

Першочерговим пріоритетним завданням розвитку й розширення малого підприємництва на сучасному етапі є вдосконалення законодавчої та нормативної бази. На сьогодні Україна має велику кількість нормативних актів, що регулюють підприємницьку діяльність, зокрема Господарський Кодекс України, Закони України "Про власність", "Про банкрутство", "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців", "Про патентування деяких видів підприємницької діяльності", "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності" та ін. Проте відсутність єдності та системності породжує те, що багато правових норм дублюються і переплітаються.

Недосконалість правового поля в Україні, а також стан економіки потребує ще більшого здешевлення і спрощення операцій, пов'язаних з реєстрацією, реорганізацією та ліцензуванням малих підприємств, запровадженням процедури отримання дозволів в "єдиному офісі", а також уніфікації та упорядкованості нормативно-правових актів, що регулюють фінансові аспекти діяльності малих підприємств.

Однією з найвагоміших перешкод на шляху розвитку малого бізнесу в Україні на сьогоднішній день є відсутність доступних фінансових ресурсів для створення нових та розширення вже діючих підприємств. Обмеженість кредитних коштів, високі процентні ставки та великий кредитний ризик не можуть сприяти притоку інвестицій для розвитку малого підприємництва.

Разом з тим, малі підприємства мають і суттєві переваги в інноваційній діяльності, оскільки спроможні займатися розробкою та освоєнням технології у тих областях, які можуть бути для великого бізнесу або неперспективними, або занадто ризикованими. А власник малих підприємств може ризикувати, тому що воно належить саме йому, і він сам несе відповідальність за дії. Результати діяльності малих підприємств (продукція, нові робочі місця та ін.) є наслідком здійснення особистих мотивів підприємців, які втілюються у життя там, де відсутні значні перешкоди, де меншою є конкуренція, де є можливість отримати фінансову допомогу, де не потрібні значні затрати, де меншим є ризик, де є можливість отримати стабільні доходи. На відміну від ве-

ликого підприємства, малому підприємству приходится враховувати те, що реалізація нового продукту може вплинути на ринкову кон'юнктуру чи знизити ціну на вже освоєний продукт. Крім цього, суб'єкти малого підприємництва мають певні конкурентні переваги. Зокрема, вони є більш мобільними в процесі адаптації до нових смаків та уподобань споживачів, більшою мірою готові до запровадження інновацій та вдосконалення організаційних методів ведення бізнесу.

Світова практика свідчить, що 10% малих підприємств виростають у великі компанії. На жаль, в Україні це лише поодинокі випадки, оскільки зростання перспективних малих підприємств фактично заблоковано. Середній термін існування українських малих підприємств є дуже незначним. Вважається, що життєвий цикл малих підприємств становив у середньому 3—5 років. Від 50 до 80% українських малих підприємств банкрутують [6, с. 127]. Навіть у світовій практиці за умов сприятливого зовнішнього середовища в перші 5 років існування банкрутують від 30 до 70% малих підприємств. Так, у США 65% підприємств з працюючим персоналом до 20 осіб банкрутують у перші чотири роки існування, а кожна четверта фірма — на першому році діяльності.

Тому, удосконалення системи мікрокредитування, інвестування й надання гарантій — одне з невідкладних завдань держави щодо розвитку малих суб'єктів господарювання. Це допоможе підвищити конкурентоспроможність підприємств; вивести більшу їхню частину з тіньового сектора — за підрахунками фахівців, 75% малих підприємств приховують свої реальні прибутки; створити більшу кількість робочих місць: як свідчить практика, 10 з 15 підприємців скорочують або приховують справжню кількість робочих місць, щоб уникнути податків, а також підвищити загальний рівень добробуту громадян і держави в цілому, примноживши її ВВП. Саме тому державну політику щодо фінансового забезпечення малого бізнесу слід проводити в напрямі створення розвинутої мережі фінансово-кредитних установ, страхових фірм, інвестиційних та страхових фондів; розвитку товариств взаємного кредитування та страхування; розробки і впровадження системи стимулювання комерційних банків, які надавали б пільгові кредити малим підприємствам.

Доцільно активізувати діяльність Українського фонду підтримки підприємництва, а також сприяти розвитку регіональних відділень для фінансової допомоги суб'єктам малого підприємництва; розробити чіткий механізм направлення певної частини коштів, отриманих від приватизації державного майна, на підтримку малих підприємств; створити систему гарантій для забезпечення кредитів, що надаються фінансово-кредитними установами суб'єктам малого підприємництва, які функціонують у пріоритетних напрямках господарської діяльності. В даному аспекті варто забезпечити державну підтримку малого бізнесу також у сфері кардинального розширення інноваційної діяльності, що сприяло б розвитку усіх сфер вітчизняної економіки. Неefективною продовжує залишатися система оподаткування, яка стає надто обтяжливою для малих виробників.

Одним із напрямів сьогоденної державної підтримки суб'єктів малого підприємництва в Україні є надання їм пільг у податковій сфері в рамках введення спрощеної системи оподаткування. Проте її недосконалість та незавершеність реформування зумовлюють наявність вагомих недоліків застосування такої системи, зокрема:

1) обмеження за обсягом діяльності (розмір виручки) таких суб'єктів;

2) сума єдиного податку підприємцями сплачується авансом за звітний період, проте при цьому не враховуєть-

ся, чи буде фактично отримано дохід від здійснення такої діяльності за звітний період, чи ні;

3) при використанні праці найманих робітників підприємець має сплачувати за кожного з них 50% суми єдиного податку;

4) обмеження в можливості використовувати велику кількість найманих працівників [7, с. 173].

Для усунення наведених недоліків, які на теперішній час перешкоджають ефективному розвитку малих підприємств, необхідний комплексний підхід, який передбачатиме впровадження цілої низки заходів.

Удосконалення системи державного регулювання малого підприємництва повинна проводитися за наступними напрямами:

1. У межах податкової реформи: систематизація нормативно-правової бази щодо чинної системи оподаткування доходів суб'єктів малого бізнесу; усунення недоліків спрощеної системи оподаткування діяльності суб'єктів малого підприємництва; вирішення проблем, пов'язаних із нерівномірністю розподілу та надмірністю податкового навантаження на підприємницьку діяльність.

2. У межах адміністративної реформи слід здійснити: нормативно-правові заходи, які обмежували б втручання державних службовців у підприємницьку діяльність; впровадити такі організаційні форми підприємств, як бізнес-інкубатори; боротьбу на державному рівні з проявами тінізації підприємницької діяльності за допомогою чинного законодавства.

Таким чином, актуальним є спрямування зусиль держави на створення відповідної правової бази, фінансово-кредитної та матеріально-технічної підтримки, науково-методичного, інформаційно-консультативного та кадрового забезпечення малого бізнесу.

ВИСНОВКИ

Отже, мале підприємство в Україні має значний потенціал і перспективи, особливо в умовах ринкової економіки, яка базується, насамперед, на приватному бізнесі та особистій ініціативі. Вирішення існуючих проблем розвитку малого бізнесу в Україні та створення сприятливого середовища для нього потребують докорінної перебудови державної політики щодо сприяння цьому сектору економіки.

Література:

1. Господарський кодекс України: www.zakon.rada.gov.ua.
2. Якуб М., Сенчук Б. Стан малого бізнесу в Україні / М. Якуб, Б. Сенчук // Бізнес-консультант. — 2008. — №9. — С. 3—7.
3. Брагіна Е. Малий бізнес в розвиваючихся країнах на фоні глобалізації / Е. Брагіна // Международная экономика и международные отношения. 2008. — №6. — С. 126—134.
4. Богійон Г. Проблеми створення малих підприємств (на прикладі України та Франції) / Богійон Г. Горняк О. — Одеса: Астропринт, 2008 — 112 с.
5. Національна програма сприяння розвитку малих підприємств в Україні: www.zakon.rada.gov.ua.
6. Стадник В., Петрицька О. Складові і чинники формування потенціалу розвитку малого підприємництва // Актуальні проблеми економіки. — 2006. — №12. — С. 124—128.
7. Брижань І.А., Олійник О.О. Реформування системи оподаткування суб'єктів малого підприємництва як один із заходів державної підтримки їх розвитку // Економіка і регіони. — 2009. — №2. — С. 171—176.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2011 р.